

ท้ายกรานต์:

งานบุญส่งท้ายสงกรานต์ของชาวเพชรบุรี

แสนประเสริฐ ปานเนียม

สงกรานต์เป็นประเพณีขึ้นปีใหม่ของไทยและชาวอุษาคเนย์โดยทั่วไป มีที่มาจากการรับเอาคติพราหมณ์ในศาสนาฮินดูของชมพูทวีป ซึ่งนำมาเผยแพร่ตั้งแต่ยุคต้นพุทธกาล ผสมเข้ากับประเพณีหลังการเก็บเกี่ยวของชนพื้นเมือง ส่งผลให้เกิดรูปแบบประเพณีที่มีเอกลักษณ์เฉพาะของชาวอุษาคเนย์ (พม่า มอญ ลาว เขมร ลีปสองปันนา และไทย) ที่แตกต่างกันไปจากต้นเค้าวัฒนธรรมอินเดีย

การเฉลิมฉลองเทศกาลสงกรานต์ของไทยแต่เดิมนั้น จะมีระยะเวลายาวนานหลายวัน รูปแบบประเพณีปฏิบัติก็หลากหลายแตกต่างกันไปตามความนิยมของแต่ละถิ่น แต่โดยทั่วไปมักจะประกอบด้วยการทำบุญเลี้ยงพระ ทำบุญอุทิศส่วนกุศลแด่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว การเลี้ยงผี สรงน้ำพระ เล่นสาดน้ำ และการละเล่นรื่นเริงต่างๆ

ท้ายกรานต์ ส่งท้ายเทศกาลสงกรานต์

ชาวเพชรบุรีมีประเพณีอันสืบเนื่องมาแต่เทศกาลสงกรานต์ เรียกว่า “ท้ายกรานต์” เป็นประเพณีที่แต่ละหมู่บ้านร่วมกันจัดขึ้นเป็นลำดับสุดท้าย ถือเป็นการส่งท้ายเทศกาลสงกรานต์ในแต่ละปี

โดยทั่วไปจะกำหนดให้วันที่ ๑๓ เมษายนของทุกปีเป็นวันสงกรานต์ ในวันนี้นักชาวบ้านจะจัดสำหรับอาหารหวานคาวไปทำบุญเลี้ยงพระที่วัด อุทิศส่วนกุศลแด่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว หลังรับพรจากพระ บางครอบครัวจะนำสายมงคล (สายสิญจน์) ที่ได้เตรียมไปตามจำนวนสมาชิกในครอบครัวให้พระภิกษุทำพิธี “จับมงคล” หรือก็คือการอธิษฐานจิต เพื่อนำไปคล้องคอสมาชิกในครอบครัว (หากเป็นสมัยก่อน จะนำไปผูก

เกวียนและวัวที่ใช้เทียมเกวียนด้วย) จากนั้นจะพากันไปตักน้ำมนต์สงกรานต์ที่พระท่านทำไว้ให้ นำกลับบ้านไปดื่มอาบเพื่อความเป็นสิริมงคล กลับจากวัดแล้ว เด็กๆ จะออกมาเล่นสาดน้ำกันเป็นที่สนุกสนาน บางหมู่บ้านจะมีชาวบ้านรวมกลุ่มกันตั้งโรงทาน ทำอาหารเลี้ยงผู้คนที่ออกมาเล่นสาดน้ำตลอดทั้งวัน

ส่วนประเพณีท้ายกรานต์นั้น ชาวบ้านแต่ละหมู่บ้านจะจัดขึ้นที่บ้านของตน โดยกำหนดเอาวันใดวันหนึ่งหลังจากวันสงกรานต์ไปแล้ว ๓ - ๗ วัน หมู่บ้านที่อยู่ละแวกเดียวกันมักจะกำหนดให้ไม่ตรงกันเพื่อความสะดวกในการผลัดเปลี่ยนกันไปเที่ยวเล่น เที่ยวชมการละเล่น และมหรสพที่แต่ละหมู่บ้านจัดขึ้นฉลองท้ายกรานต์

ท้ายกรานต์บ้านละหานใหญ่

ที่บ้านละหานใหญ่ ตำบลตำหรุ อำเภอบ้านลาด จังหวัดเพชรบุรี เป็นหนึ่งในอีกหลายหมู่บ้านของเพชรบุรีที่ยังคงสืบทอดประเพณีบุญท้ายกรานต์เอาไว้ แม้ว่ารูปแบบประเพณีบางอย่างจะเปลี่ยนแปลงไป ไม่ครึกครื้นเหมือนวันวาน แต่จากคำบอกเล่าของผู้ใหญ่ก็ทำให้เรามองเห็นอดีตของหมู่บ้านเล็กๆ ทางตะวันตกของเมืองเพชรบุรีได้ค่อนข้างชัดเจน

๑๘ เมษายนของทุกปีคือวันท้ายกรานต์ของบ้านละหานใหญ่ ชาวบ้านจะเตรียมสารบอาหารหวานคาวไปทำบุญเลี้ยงพระที่ศาลากลางบ้าน ใกล้กับ “โรงพ้อ” ศาลสถิตของพ่อเอี่ยมคุณพ้อประจำบ้านละหานใหญ่ ทั้งศาลากลางบ้านและโรงพ้อเอี่ยมล้วนตั้งอยู่ในลานกลางบ้าน พื้นที่ที่ถูกกำหนดเป็นเขตสาธารณะของหมู่บ้านมาแต่โบราณ

ศาลากลางบ้านละหานใหญ่มีชื่อเรียกอย่างเป็นทางการโดยเขียนป้ายติดไว้ว่า “ศาลาประกาศวชิรธรรม” เพื่อประกาศเกียรติคุณผู้บริจาคทรัพย์ซ่อมแซม คือพระครูประกาศวชิรธรรม (เอี่ยม พูลชนะ) เจ้าอาวาสวัดบุญทวี ผู้มีชาติภูมิเป็นชาวละหานใหญ่ บ้านเกิดของท่านก็อยู่ใกล้ๆ กับศาลากลางบ้านนั้นเอง

ป้าอ้วน วิชาจิต ชาวบ้านละหานใหญ่ เคยเล่าให้ผู้เขียน

๑. ชาวบ้านละหานใหญ่เตรียมตัวไปส่งวัวส่งเกวียน

๒. ภาชนะใส่เครื่องเซ่น มีทั้งกระบอกกาบกล้วยและวัวเทียมเกวียน (กระบอกไม้ไผ่)

๓. ข้าวปลาอาหารและรูปปั้นคนในครอบครัว ตลอดจนวัวควายในบ้าน

ฟังว่าศาลากลางบ้านหลังนี้สร้างโดยพระครูญาณเพชรรัตนอดีตเจ้าอาวาสวัดศาลาเขื่อน ซึ่งท่านก็เป็นชาวบ้านละหานใหญ่เช่นเดียวกัน

สมัยก่อนบนศาลาจะแขวนกลองลูกใหญ่เอาไว้ ทุกเย็นในระหว่างเข้าพรรษาจะใช้ศาลาเป็นที่ประชุมสวดมนต์ของอุบาสกอุบาสิกาในหมู่บ้าน โดยรวกลองเป็นสัญญาณนัดหมาย นอกจากนี้ในบางครั้งยังใช้เป็นที่ตั้งศพบำเพ็ญกุศล เทศน์คาถาพัน (มหาชาติ) ประชุมชาวบ้าน นับได้ว่าศาลากลางบ้านหลังนี้เป็นศาลาอเนกประสงค์ที่รับใช้หมู่บ้านมาอย่างยาวนาน

สำหรับคาวหวานที่แต่ละครอบครัวนำมา จะได้รับการจัดถวายพระสงฆ์ที่นิมนต์มาจากวัดตำหรุ วัดระหารน้อย และวัดศาลาเขื่อน อันเป็นวัดที่ตั้งอยู่โดยรอบหมู่บ้าน

หลังจากพระฉันเช้าเสร็จ จะมีพิธีบั้งสุกสุลอุทิศส่วนกุศลแด่บรรพบุรุษที่ล่วงลับไปแล้ว แต่ละครอบครัวจะนำกระดาดเขียนรายชื่อบรรพบุรุษมาบั้งสุกสุลแทนกระดุก เพราะธรรมเนียมของชาวบ้านในแถบนี้ไม่นิยมเก็บกระดุกบรรพบุรุษไว้ในบ้าน ต่อจากพิธีบั้งสุกสุลจะมีพระธรรมเทศนา ๑ กัณฑ์

หลังจบพระธรรมเทศนา พระที่นิมนต์มาแยกย้ายกันเดินทางกลับวัด สำหรับกับข้าวที่เหลือจะถูกนำมาจัดเป็นวงสำหรับชาวบ้านรับประทานร่วมกัน ในระหว่างรับประทานอาหาร

๔. ส่งข้าวส่งเกวียนที่หัวโปง

๕. เชิญคุณพ่อเอี่ยม (ไม้เจริญ) ลงจากโรงพ้อ

๖. ลูกหลานอาบน้ำให้กับคุณพ่อเอี่ยม

กับข้าวและขนมบางส่วนจะถูกเก็บใส่บิ่บโตนำกลับบ้านสำหรับใช้ในพิธีส่งข้าวส่งเกวียนช่วงบ่าย

ส่งข้าวส่งเกวียน พิธีเลี้ยงผีท้ายกรานต์

การส่งข้าวส่งเกวียนเป็นพิธีเลี้ยงผีในเทศกาลสงกรานต์อีกรูปแบบหนึ่งของชาวเพชรบุรี เป็นการจัดสำหรับเครื่องเซ่นไปส่งให้ผีในวันท้ายกรานต์ ภาชนะที่ใส่อาหารจะใช้กระบะบ่อไม้ไผ่ ตัดเป็นรูปวัวเทียมเกวียน ซึ่งก็เป็นของเล่นของเด็กในสมัยก่อน แต่ปัจจุบัน หากคนทำวัวเทียมเกวียนได้ยาก จึงเปลี่ยนภาชนะใส่เครื่องเซ่นเป็นกระบะกบากล้วยแทน

ของที่บรรจุในกระบะจะประกอบด้วยข้าวปลาอาหารที่เก็บมาจากการทำบุญในตอนเช้า กระทงใส่ข้าวสารอาหารแห้ง พริก หอม กระเทียม เกลือ น้ำตม หนากพล

นอกจากนี้จะมีดินเหนียวปั้นเป็นรูปคนตามจำนวนสมาชิกในครอบครัว วัวควายและสัตว์เลี้ยงที่มีอยู่ เด็กๆ ในแต่ละครอบครัวจะรับหน้าที่ปั้นรูปเหล่านี้ บางคนจะหาเศษผ้ามาพันรูปคน ถือเป็นการใส่เสื้อผ้าให้ด้วย

การส่งข้าวส่งเกวียนก็คือการส่งกบลดหรือเสียกบลด เป็นการส่งส่วยแก่ผีอีกวิธีหนึ่ง โดยนำอาหารคาวหวานไปเซ่นวงแก๊ผีเพื่อให้ผีพอใจ การปั้นรูปสมาชิกในครอบครัวใส่ลงไปในกระบะ

ก็เป็นการหลอกผีว่าได้ส่งชีวิตคนในบ้านมาให้แล้ว ผีจะได้ไม่มารบกวนอีก

จากพิธีนี้จะเห็นได้ว่าผิ้นั้นไม่ได้หลอกคนอย่างเดียว คนก็มีวิธีหลอกผีเช่นกัน เราพบการหลอกผีเช่นนี้ในวัฒนธรรมไทยอยู่เสมอ เป็นการหลอกกันเล็กๆ น้อยๆ ที่ดูน่ารัก อดที่จะนึกชมผู้เป็นต้นคิดไม่ได้

ตกบ่ายประมาณ ๓ - ๔ โมงเย็น ชาวบ้านจะพากันนำกระบะหรือวัวเทียมเกวียนที่เตรียมไว้มารวมกันที่ท้ายหมู่บ้าน ครั้นได้เวลาก็จะยกขบวนกันไปส่งข้าวส่งเกวียนที่หัวโปง สถานที่ที่เป็นจุดเชื่อมต่อระหว่างโลกของมนุษย์และโลกของผี เป็นบริเวณที่มีดินเค็มจัด เป็นประตูออกจากบ้านไปสู่ป่าในสมัยก่อน และเป็นบริเวณที่นับถือกันว่าผีดุจกาจนัก

“สมัยก่อนเวลาเขาไปส่งข้าวส่งเกวียน เขาไปส่งกันสนามสนาน ตีกระเท็ง (กลองยาว) แท้กันไป ไม่เจียบเจียบเหมือนเดี๋ยวนี้หรอก” ป้าอ้วน วิสาเขต เล่าถึงบรรยากาศการส่งข้าวส่งเกวียนเมื่อครั้งกระโน้นให้ฟัง

ที่หัวโปง ชาวบ้านจะวางกระบะไว้บนเนินดิน และจุดเทียนบอกกล่าวถวายเครื่องเซ่นให้แก่ผี และคนแก่คนแก่ที่ไม่ปาแล้วไม่ทวนคืนบ้าน ของแห้งที่นำมาาก็ให้เป็นเสบียงครั้งต่อไประหว่างไปป่า ส่วนชีวิตผู้คนในบ้านก็ได้ส่งมาให้พร้อมกันใน

รูปดินปั้น เมื่อรับเครื่องเซ่นไปแล้วก็โยยได้มารบรคนที่อยู่
ขอให้ทุกคนมีความสุขสวัสดิ์ ครั้นบอกกล่าวเสร็จก็พากันหัน
หลังกลับเข้าบ้าน

อาบน้ำคุณพ่อกลางบ้าน

กลับมาถึงบ้านก็จะมาช่วยกันจัดเตรียมแป้งหอม น้ำมัน
หอม น้ำอบ น้ำเย็น ไปรวมตัวกันที่ลานกลางบ้านอันเป็นที่ตั้ง
ของโรงพ้อเอี่ยม เพื่ออาบน้ำให้กับคุณพ่อ

คุณพ่อเอี่ยมนั้นปรากฏอยู่ในรูปไม้เจริดทั้งเก่าและใหม่
นับถือสืบทอดกันมานานจนระบุไม่ได้ว่าองค์ใดเก่าแท้
องค์ใดจำลองขึ้น ทั้งยังมีที่ถูกล้างน้ำท่วมพัดลอยไปอีกหลายองค์
แต่ชาวบ้านนับถือกันว่าเป็นที่สถิตของคุณพ่อทุกองค์ จึงเชิญ
ลงมาอาบน้ำเสมอกันหมด

ผู้อาวุโสในหมู่บ้านจะเป็นผู้ประกอบพิธีเชิญคุณพ่อลง
จากโรง (ศาล) มาอาบน้ำ เหตุที่เรียกว่าอาบน้ำคุณพ่อเพราะ
เป็นการอาบน้ำจริงๆ ไม่ใช่การสรงน้ำที่เป็นการรดน้ำ หรือการ
พรมน้ำแต่พ้อเป็นพิธี ไม้เจริดทุกองค์จะถูกนำมาเรียงไว้บนถาด
ที่ตั้งอยู่บนม้านั่ง น้ำหอม น้ำเย็นที่เตรียมไว้จะนำมาอาบล้างขัดถู
คราบฝุ่นคราบโคลที่เกาะคุณพ่อตลอดปีที่ผ่านมา การอาบน้ำ
ให้คุณพ่อก็เหมือนการที่ลูกหลานอาบน้ำให้ปู่ย่าตายาย เมื่ออาบ
น้ำเสร็จก็จะนำแป้งหอม น้ำมันหอมมาประให้กับคุณพ่อ เสร็จ
แล้วก็หันมาประกันเองเป็นที่สนุกสนาน ส่วนน้ำที่ผ่านการอาบ
คุณพ่อแล้วนั้น ชาวบ้านเชื่อกันว่ามีคุณวิเศษ นำมาลูบแขนขา
เนื้อตัวอวัยวะฐานขอให้บรรเทาอาการปวดเมื่อยได้ชะงัดนัก

อาบน้ำประแป้งให้คุณพ่อแล้วก็เชิญคุณพ่อขึ้นโรง ก่อน
ขึ้นโรงจะให้อ่างแหแหคุณพ่อไปรอบโรงสามรอบ เมื่อขึ้นโรง
แล้วจะจุดธูปบอกกล่าวคุณพ่ออีกครั้งหนึ่ง พร้อมกับบอกกล่าว
ให้ลูกหลานประสพแต่สิ่งมงคล มีความสุขความเจริญตลอดไป

เดือนห้าหน้าร้อนอากาศร้อนระอุ สารพัดวิธีที่จะหามา
คลายร้อนกัน คนโบราณถึงหน้าร้อนท่านก็อาบน้ำอบตัวด้วยน้ำ
เย็น หาแป้งรำแป้งเย็นมาทาตัว เมื่อตัวเย็นแล้วยังอุตส่าห์
นึกไปถึงคุณพ่อกกลางบ้านที่นับถือ เพราะตั้งหมู่บ้านอยู่เย็นเป็น
สุขกันมาได้ก็ด้วยบารมีคุณพ่อปกปักรักษา จะให้ลูกเข้านาน
เข้าการก็มาบอกคุณพ่อให้ช่วย เจ็บไข้คุณพ่อก็บันดาลให้คลาย
จะบวชลูกบวชหลานก็พามาสาคุณพ่อ ถึงปีจึงพากันมาอาบน้ำ
ให้ท่านเป็นการแสดงความกตัญญู นอกเหนือจากการสักการะที่
ปฏิบัติอยู่เป็นประจำ

การละเล่นท้ายกรานต์ อดีตที่ไม่อาจหวนคืน

สมัยก่อนตอนค่ำของวันท้ายกรานต์จะมีการละเล่นของ
ชาวบ้านเป็นที่สนุกสนาน ทั้งกาบไข่ ชักเย่อ และเล่นเพลง
ระบำที่คนเก่าๆ ยังคงคิดถึงและจดจำความสนุกสนานในวงเพลง
เมื่อครั้งวันวานได้เป็นอย่างดี

ดังเช่นที่ป่าผอง สุขเสียม เล่าให้ผู้เขียนฟังว่า

"คนเล่นเพลงระบำก็จับกันเป็นวง ใครถนัดร้องก็ร้อง
ที่ไม่ถนัดก็รำ ผู้หญิงผู้ชายผลัดกันออกมาร้อง กระทั่ง (กลอง
ยาว) ก็ตื้ออยู่รอบๆ ถ้ามีแคนก็เอาแคนออกมาเป่าสนุกสนาน ต่าง
บ้านก็มาเที่ยวเล่น ไม่มีปัญหาไม่มีทะเลาะเบาะแว้งกัน ระบำเขา
เล่นกันมาแต่เก่าก่อน พอหมดยุคระบำ รำโหนดก็มาทับ แล้วก็
กลายเป็นร่ำวงเหมือนทุกวันนี้ล่ะ"

เพลงระบำเป็นเพลงเก่าเล่นกันมาแต่โบราณ ต่อมาเกิด
รำโหนดซึ่งมีจังหวะที่กระชับกว่าเข้ามายึดครองความนิยมอยู่พัก
ใหญ่ ก่อนที่จะกลายเป็นร่ำวงแบบพื้นบ้านและพัฒนาเป็นร่ำวง
แบบดนตรีลูกทุ่งที่มีดนตรีประกอบ มีนางรำประจำวง

พอหมดยุคคว่ำลูกทุ่ง การละเล่นในคำคืนของวันท้าย
กรานต์ก็ซบเซาลงเรื่อยๆ

ท้ายกรานต์ละหานใหญ่กับอนาคตที่เลือนราง

ท้ายกรานต์ของชาวบ้านละหานใหญ่ก็คงคล้ายกับ
ประเพณีท้องถิ่นของชาวชนบทไทยอีกหลายถิ่น ที่ถูกระแ
วัฒนธรรมสมัยใหม่เข้ามาแย่งชิงพื้นที่จนแทบจะหลุดขอบ ไร่
ที่ตั้งทางวัฒนธรรม สองปีก่อนเหลือคนไปส่งวัวส่งเกวียนกัน
อยู่สามบ้าน ในปีต่อมาจึงต้องออกปากให้ไปช่วยกันส่งวัวส่ง
เกวียน จึงได้สมาชิกเพิ่มขึ้นบ้าง ส่วนคนที่ไม่ไปอาบน้ำคุณพ่อก
ี่ล้วนแต่คนเฒ่าและหลานเล็กที่ติดสอยห้อยตามกันไป

ถึงแม้ว่าสถานการณ์ประเพณีท้ายกรานต์ที่บ้านละหาน
ใหญ่จะน่าเป็นห่วง แต่ก็ยังน่ายินดีว่าสิ่งที่เหลืออยู่ล้วนแต่เกิด
จากจิตวิญญาณอันเป็นแก่นแท้ เป็นพลังศรัทธาที่เกิดจาก
ภายในชุมชน ต่างจากประเพณีในอีกหลายๆ ถิ่นที่ถูกหน่วยงาน
ด้านการท่องเที่ยวจัดรูปแบบใหม่เสียจนตระการตา แม้จะหวด
อ้างว่ายังคงสืบทอดภูมิปัญญาดั้งเดิมต่อไปได้อย่างมีอนาคต
แต่จะมีประโยชน์อะไรที่ประเพณีเหล่านั้นยังคงสภาพเฉพาะรูป
แบบ แต่ไม่ได้เกิดขึ้นมาจากพลังศรัทธา และการจัดการของ
ผู้คนภายในชุมชนนั้นอย่างแท้จริง ฅ